

JOAKIM OLLÉN:

Förbudssverige

"Förbudssverige" är ett allvarligt fenomen och "förbudsriksdag" ett förfärligt uttryck, menar riksdagsman Joakim Ollén. Han analyserar här förbudsmentaliteten och kritiken mot denna. Politikerna har visserligen rättighet att fatta förbudsbeslut, men dessa är ofta grundade på en viss människo- och samhällssyn. Denna delas inte av alla. Det finns på sina håll en "ankmammefilosofi", en tro på att staten alltid vet bättre. Den kan leda till direkta orimligheter i förbudsväg, skadliga för politikernas anseende – politikerförakt – och vad som är värre, till orättfärdiga ingripanden i enskilda människors rätt till integritet.

"– Vilken regering skulle vara den bästa? Den som lärde oss att regera oss själva." I den sentensen ger Goethe i ett nötskal uttryck åt en nyckeltanke i modern moderat ideologi: samhället har långtgående skyldigheter att stödja enskilda människor men målet är inte att göra den enskilde beroende av samhället utan tvärtom. Den enskilde skall göras stark nog att utan detaljföreskrifter från överhögheten klara sig på egen hand.

Det vore synd att säga att Goethes ord i någon nämnvärd grad har väglett svensk politik under senare decennier. Riktigare är nog att hävda motsatsen. Samtidigt som vi genom ett starkt utbyggt utbildningsväsende har blivit ett allt mer välutbildat folk – åtminstone "på papperet" – har de styrande politikernas förtroende för den enskildes förmåga att själv fatta mogna beslut i frågor som rör henne successivt minskat. Likt en välartad ankamma har riksdagen klargjort för sitt folk att man inte ämnade lämna det vind för våg utan genom restriktioner och förbud skydda den enskilde från att själv behöva fatta beslut och ta ansvar.

Den här utvecklingen har gått dithän att det förfärliga uttrycket "förbudsriksdag" på senare tid har kommit till flitig användning i folkmun och i massmedia. Det är sannolikt ingen överdrift att påstå att en del av de förbudsbeslut som fattats har bidragit till att många tyckt sig se en ökad klyfta mellan väljarna och de folkvalda. När de valda i allt för hög grad börjar uppträda som folkets förmyndare har de överskridit sina befogenheter, heter det. Härmed har också förbudsvirandet kommit att bli ett principiellt problem av betydande räckvidd. De enskilda

förbuden är ofta relativt ointressanta. Om en viss företeelse förekommer eller inte spelar liten roll. Men om förbudet mot företeelsen ifråga uppfattas som ett utslag av förmynderi och till och med som stridande mot det mandat som väljarna givit, måste givetvis kritiken tas på allvar.

Närmare betraktad kan kritiken mot politikernas förbudsmentalitet beskrivas ur två synvinklar. Den ena har just antytts: politikerna överskrider sina befogenheter när de inför förbud som uppfattas som utslag av långtgående förmynderi. Ur en annan synvinkel kan man säga att det visserligen är demokratiskt korrekt att nya förbud successivt införs, men det är stridande mot den politiska färdriktning man önskar. Den förra – mera formalistiska – infallsvinkeln leder in i en återvändsgränd. De förbudsbeslut som fattats har tagits i full överensstämmelse med konstitutionen, och att hävda att riksdagens befogenheter i det här avseendet skulle begränsas av annat än regeringsform och riksdagsordning är att hänge sig åt föga fruktbärande metafysiska funderingar. Att uttrycka kritiken mot förbudsbesluten på detta sätt leder därför ingenstans men kan likväl vara en riktig beskrivning av många människors subjektiva uppfattning om riksdagens agerande.

Men om man verkligen vill attackera förbudsmentaliteten på ett givande sätt måste den andra infallsvinkeln väljas. Liksom det är fullt möjligt för en riksdagsmajoritet att höja skatter, avskaffa betyg och införa illa genomtänkt lagstiftning kan man införa ett antal mer eller mindre ogrundade förbud. Det är inte ens olämpligt att göra det om

man anser att den enskildes behov av att bli skyddad mot allehanda mindre önskvärda företeelser successivt ökar. Men tror man att människor är kapabla att själva fatta beslut och ta ansvar, ja tror man rent av att människor kan ges ett bättre skydd genom att samhället verkar för att de skall bli i stånd att "regera sig själva" än med ett aldrig så utvecklat och invecklat system av statliga förordningar och författningar, då måste man också ställa sig kallsinnig till tanken att mänskligheten skulle bli lyckligare av att ständigt få den egna handlingsfriheten omgärdad av nya restriktioner. Slutsatserna av detta resonemang blir dels att förbudsbesluten, trots att de kan uppfattas så, inte står i strid med våra demokratiska principer men dels också att förbudsbesluten ingalunda är resultatet av en opåverkbar utveckling. De är orsakade av medvetna politiska beslut, grundade i en viss syn på människan och samhället.

Förmynderiet

Men vilka förbudsfrågor är det då som uppfattas som utslag av förmynderi? Det kan ju nämligen inte vara så att alla de förbudsbeslut som fattats av riksdagen kan inrangeras bland de kritiserade förbuden. Ingen skulle exempelvis komma på tanken att hävda att förbud mot misshandel, bedrägeri eller spionage som riksdagen uttryckt genom bestämmelser i brottsbalken skulle vara olämpliga. Inte heller kan kritiken mot förbudsvrarna vara riktad mot att exempelvis farliga läkemedel är receptbelagda eller att vissa gifter inte får spridas hur som helst i natu-

ren, trots att sådana bestämmelser också inrymmer förbudsmoment.

Uppenbarligen måste de kritiserade förbuden vara av ett annat slag. Exempel på genomförda eller ifrågasatta förbud som väckt kritik är mellanölsförbudet, förbudet mot krigsleksaker, alkoholreklamförbudet, förbud mot John Travolta-filmer och förbud mot enarmade banditer. Vad kan då vara det karakteristiska för dessa förbud? Ett sätt att svara på den frågan är att ange vissa begränsningar i samhällets rätt att meddela förbud av olika slag och därefter se hur de nu nämnda förbuden förhåller sig till dessa begränsningar. Frågan blir alltså: vad bör medborgarna kunna begära av sådana beslut som inskränker handlingsfriheten för den enskilde.

En huvudpunkt bör vara att samhället inte ska kunna förbjuda beteenden som i största allmänhet är olämpliga. Även om en bred riksdagsmajoritet, och befolkningsmajoritet också får man hoppas, säkert tycker att det är olämpligt att svara fräckt och snäsigt på tilltal kan det knappast komma i fråga att förbjuda ett sådant beteende. Det är inte heller lämpligt att folk super sig fulla, spelar bort alla sina pengar, genom brist på omtanke gör sina medmänniskor besvikna eller vansköter sin hälsa så att de ligger samhällets sjukvårdsapparat onödigt mycket till last. Ändå skulle knappast någon, förhoppningsvis, vilja lagstiftningsvägen förbjuda dessa beteenden. Individens olämpliga beteende måste vara kvalificerat skadligt för andra personer eller för samhället. Särskilt högt bör kvalifikationsgränsen självfallet sättas när det gäller beteenden som är skadliga för

den enskilde individen själv.

En annan förutsättning för förbudsregleringen bör vara att den skadliga effekten är både klart dokumenterad och allmänt förekommande. Det kan inte räcka att ett fåtal störs av en olämplig hantering. I så fall skulle inte bara all alkoholförtäring och tobaksrökning utan också bilkörning omedelbart förbjudas. Vidare är det väsentligt att förbudet leder till att missförhållandet rättas till i rimlig mån. Ytterligare ett krav som bör kunna ställas är att förbudsbesluten framstår som konsekventa i sin utformning. Om flera företeelser är ungefär lika olämpliga eller skadliga bör således alla tillåtas eller förbjudas. Möjligen kan till denna korta sammanställning av oskrivna regler som vanligtvis iakttas vid ställningstaganden till nya förbud fogas en mera oprecis regel av innehåll att förbud bör ha en förankring i den allmänna opinionen. Dessa kortfattat uppställda regler är, ehuru uttryck för en subjektiv politisk uppfattning, knappast särskilt kontroversiella. Men hur förhåller de sig då till de fem förbudsfrågor som tidigare nämnts.

Vad skall förbjudas?

Först något om den kvalificerade skadligheten. Alkoholreklam kan knappast vara skadlig i den bemärkelsen att den skulle befrämja ett ökat alkoholmissbruk. Det har aldrig visats att alkoholreklamförbud leder till minskad alkoholkonsumtion och inte ens under riksdagsdebatten i frågan påstods att förbudet skulle leda till några egentliga förbättringar. Alkoholreklamen syftar till att styra

konsumtionen till vissa märken – i allmänhet något dyrare sorter – och inte till att höja totalkonsumtionen. När det gäller mellanöl kan konstateras att inte ölet som sådant utan ungdomens försämrade alkoholvanor var den skadliga effekt man ville komma åt. Ingenting tyder hittills på att man har lyckats i den strävan och frågan blir därför om mellanölet i sig var så farligt som man ville göra gällande. Att John Travolta-filmer skulle ha någon mera kvalificerat skadlig effekt tror jag kan avvisas utan någon djupare argumentation. När det slutligen gäller krigsleksaker och enarmade banditer är bilden mindre entydig. Det kan hävdas att båda dessa företeelser medför en inte obetydlig skada för vissa enskilda personer. Liksom när det gäller mellanölet finns det dock substitut till båda förlustelserna, varför effekten av ett förbud i hög grad kan ifrågasättas. Inte heller dessa båda förbudsförslag torde i varje fall uppfylla kravet att den skadliga effekten både skall vara klart dokumenterad och allmänt förekommande.

Hur är det då med konsekvensen i förbuden? Alkoholreklam förbjöds men inte tobaksreklam. Varför? Mellanöl förbjöds men det finns ölsorter som både är svagare och starkare, förutom alla tillgängliga vin- och spritsorter. Är det konsekvent? Att förbjuda John Travolta-filmer men tillåta allsköns annan smörja – behövs exempel? – på våra biografier ger inte intryck av någon särskilt stringent konsekvens. Första pris i inkonsekvens tas dock av förbudet mot enarmade banditer. Samtidigt som det förbjöds förekommer totospel som bevisligen ruinerat personer men som riksdagen inte bara till-

låter utan "tjänar" hundratal miljoner kronor på varje år.

Ytterligare ett krav som medborgarna skulle ha rätt att kunna ställa på nya förbud är att de ska ha en förankring i den allmänna opinionen. När det gäller mellanölet och alkoholreklamförbudet visar opinionsundersökningar att så inte är fallet. Förbud mot John Travolta-filmer har mig veterligt ingen undersökt den folkliga uppbackningen av. Om jag får våga mig på en gissning tror jag att resultatet skulle bli nedslående för den socialdemokratiska riksdagsmannen Åke Gustafsson som framkastade förslaget. När det gäller krigsleksaker och enarmade banditer är utgången kanske mera oviss. Någon stark förankring i den allmänna opinionen torde dock inte heller dessa förbud ha.

Nu finns det ju också andra förbud som av vissa har tagits som exempel på förbudsraseriet. Förbudet mot aga av barn är ett sådant. Det är emellertid inte gångbart som ett sådant exempel. Visserligen ska sägas att vi från moderat håll ville ge agabestämmelsen en mera positiv och mindre förbudsinriktad karaktär, men förbudet ter sig likväl berättigat. Ett väsentligt moment i den lagstiftningsakten var att klargöra att ringa misshandel är ringa misshandel också om den utövas av föräldrar mot barn. Bestämmelsen är konsekvent till sin utformning och riktar sig mot något som nutidens barnpsykologer torde vara överens om är kvalificerat skadligt. Det kan visserligen diskuteras om det fanns någon bred allmän opinion bakom lagstiftningen i denna fråga. Men också härvidlag finns det en skillnad i förhål-

lande till exempelvis mellanölsförbudet. Många människor drack mellanöl och tyckte det var gott och reagerade naturligen starkt mot förbudet. Det stora flertalet människor torde dock vara motståndare till att man ska slå barn även om en del av dem tycker att förbudet är onödigt. Men i fråga om barnagan rör det sig ändå om en bestämmelse som ligger i linje med ett handlingsmönster som omfattas av en sannolikt mycket bred opinion.

Förbudsriksdagen

Om det nu kan fastslås att ett antal beslutade och ifrågasatta förbud strider mot en rad principer som borde tillämpas när medborgarna ska åläggas nya restriktioner, uppkommer frågan: varför beslutar en riksdagsmajoritet på det här sättet? En förklaring är att det i ett socialt väl utbyggt land som Sverige kan bildas vakuum i det politiska beslutsfattandet. I en strävan att göra ett bra samhälle perfekt tvingas man bli allt mer detaljerad i beslutsfattandet och bortser då gärna från vilka bieffekter detaljregleringarna får. Personligen tycker jag att det politiska livet i allt för hög grad präglas av sådant "detaljsnickeri" som de fem ovannämnda förbuden är exempel på. I motsvarande mån ägnas allt för lite intresse åt att verkligen styra den gigantiska offentliga sektor som politikerna ju har ansvaret för. Men det är nu en annan historia.

En annan förklaring – som inte motsäger den förra – till att riksdagsmajoriteter ställer sig bakom mer eller mindre ogrundade förbudsförslag är att vissa företeelser anses

moraliskt olämpliga. Det anses tex olämpligt att det förekommer alkoholreklam i ett land där statsmakternas strävan är att minska alkoholkonsumtionen. Det anses kanske omoraliskt med krigsleksaker i ett land som länge levt i fred och strävat efter avspänning. Med det resonemang som tidigare förts här räcker det dock inte med sådana allmänna moraliska funderingar för att motivera förbud. Men det är ju bara min uppfattning. Ibland heter det också att solidariteten med de svaga kräver att man avstår från enarmade banditer, mellanöl, alkoholreklam och John Travolta. Argumentet är intressant och bestickande men farligt. Bland mina postulat ingick att en företeelse rimligen bör vara skadlig för mer än ett fåtal som missbrukar den. Det aldrig genomförda förslaget om förbud mot att bära kniv borde annars omedelbart genomföras liksom åtskilliga dussintalet förbud mot redskap och företeelser som kan missbrukas – jag låter gärna läsarens fantasi här leka själv. Men det verkligt principiellt intressanta i solidaritetsresonemanget är att det bygger på den "ankammefilosofi" som nämndes inledningsvis: Tron att staten inte bara alltid vet bäst utan dessutom är i stånd att som i ett snöre leda varje individ in på den rätta av vägar.

Visst behövs det förbudsregler till skydd för den enskilde individen, det har redan konstaterats flera gånger. Men att tro att det ligger någon solidaritet gentemot de svaga i att uppställa rader av detaljföreskrifter är självbedrägeri. Vem tror att man verkligen gör en insats för dem som befinner sig i ett tragiskt alkoholberoende genom ett alkoholreklamförbud. Hur många riktigt speltokiga

räddar vi genom att förbjuda de enarmade banditerna. För mig framstår den typen av "solidaritetsaktioner" närmast som ett hån mot de många utslagna i vårt land, som borde kunna begära kreativt tänkande och effektiva hjälpåtgärder från de politiska beslutsfattarna.

Till detta kan läggas ytterligare en allvarlig invändning mot solidaritetsargumentet. En allt mer detaljerad reglering skapar en passivitet hos människorna. Hastighetsbegränsningar gör att man i mindre utsträckning själv behöver bedöma vilken fart som kan vara lämplig. Samma passivitet kan också drabba den verkliga och uppriktiga solidariteten mellan människor. "Varför ska jag bry mig om min granne när samhället på min bekostnad skyddar honom upp över öronen." Denna tendens till ökad egoism i ett läge då samhället tagit patent på solidariteten och håller ett orimligt högt skattetryck märks bl a genom det tilltagande skattefusket, som ju indirekt drabbar alla som är i behov av samhällets insatser. Känslan bland människor för att genom samhället kanalis-

ra solidarisk hjälp tycks ha avtagit i samma takt som bidragen till dessa insatser alltmer kommit att kännas som tvång.

Att förbudsivrare kan finnas i alla partier omvittnar riksdagens voteringsprotokoll. Men om denna artikel har någon mening, har den gjort sannolikt att de kritiserade förbuden bygger på en viss samhällssyn och människosyn som i vart fall är fjärran från de idéer som omhuldas bland moderater. Helt klart är ju också att moderaterna i riksdagen i vida högre grad än andra partier, och ofta påfallande ensamma, har kritiserat eller ställt sig avvisande till nya tokiga förbudsförslag. Mycket talar för att det också framgent blir en viktig uppgift för det partiet att rida spärr mot förbudsmentaliteten och förmynderi. Inte minst för att skydda politikernas anseende, som verkligen inte mått bra av en del förbudsbeslut, men framför allt i syfte att slå vakt kring den enskilda personen, hans rätt till integritet och ett ökat självbestämmande – och därmed följande ansvarskänsla för andra.